

תולדות השואה

בהולנד

כתב: אמיר השכל
ערכה: נאוה רון

תוכן עניינים

3	..... הולנד - כללי
3	..... יהודים בהולנד
4	..... בצילו של היטלר
5	..... התנועה הנציונל סוציאליסטית ההולנדית (NSB)
7	..... פליטים מגרמניה
8	..... כיבוש הולנד
9	..... התארגנות יהודית עד הקמת ה"יודסה ראט"
10	..... הקמת ה"יודסה ראט" (Joodsche Raad) ושבתת פברואר
12	..... שוד הרכוש היהודי
12	..... הפדה ודיכוי
14	..... הוועדה היהודית המתאמת והיודסה ראט
15	..... הגירושים מיולי 1942 עד אוקטובר 1943
15	..... - כללי
16	..... - הגירוש למזרח
18	..... נסיונות הצלה והתנגדות
19	..... המחותרת הכללית
20	..... דרכי הצלה בלתי חוקיות
20	..... - הסתתרות ("הצלילה")
21	..... - בריחה אל מעבר לגבול
21	..... ינואר 1943 ועד אוקטובר 1943
22	..... המחנות בהולנד
22	..... - אמרספורט
23	..... - ווחט
24	..... - וסטרבורק
27	..... המשלוחים למזרח: מחנות השמדה, מחנות עבודה ומחנות מועדפים
27	..... - טרזיינשטאט
28	..... - ברגן בלזן
29	..... סיוע והצלה בהולנד
30	..... תום המלחמה
31	..... סיכום
32	..... מקורות

תולדות השואה בהולנד

הולנד - כללי

הולנד הוקמה בשם איחוד שבעת המחוזות ב-1581. הולנד נכבשה על ידי צרפת בתקופתו של נפוליאון ועצמאותה הוחזרה לה ב-1815. מאז 1815 ועד היום הולנד היא מונרכיה חוקתית. בראש המדינה עומדת המלכה, שאחראית באופן רשמי על מינוי הממשלה.

הפרלמנט ההולנדי מחולק לשני בתים, הבית התחתון, שמונה 150 נציגים, הנבחרים בבחירות כלליות מידי ארבע שנים, וסנאט, שמונה 75 נציגים נבחרים מתוך הפרלמנטים של שנים-עשר המחוזות המרכיבים את הולנד. הנציגים נבחרים כל ארבע שנים לאחר הבחירות במחוזות.

במהלך מלחמת העולם הראשונה הולנד שמרה על נייטרליות ולא לקחה חלק בלחימה.

יהודים בהולנד

העדות הראשונה על יהודים בהולנד היא מהמאה ה-12. בסוף המאה ה-16 קמה בהולנד קהילה של אנוסים, רובם מפורטוגל. מהגרים אלו, שהיו משכילים ואמידים, יסדו את הקהילה הספרדית. החל בשנות העשרים של המאה ה-17 הגיעו לאמסטרדם יהודים ממזרח אירופה ומהארצות הגרמניות, שהגרו ממניעים כלכליים או כתוצאה מרדיפות. היהודים האשכנזים דיברו אידיש, התארגנו בקהילה נפרדת ובתוך שנים הפכו להיות הקהילה היהודית הגדולה. היהודים האשכנזים היו דלי אמצעים והדבר השפיע על מעמדן של שתי הקהילות.

בשנת 1626 הקים מנשה בן ישראל דפוס עברי באמסטרדם והעיר הפכה להיות מרכז לדפוס עברי. באותה עת הפכה הקהילה היהודית בהולנד למרכז תרבות גדול ללימודי יהדות ולימודים כלליים.

המאות ה-17 וה-18 היו מאות של משבר בהסטוריה של הקהילה היהודית בהולנד, רבים מיהודי הולנד נתפסו לרעיונותיו המשיחיים של שבתאי צבי.

ב-1796 הוכרז על שיוון זכויות ליהודי הולנד והם שולבו בחיי המדינה.

בשנת 1810 חיו בהולנד 49,973 יהודים אשכנזים וכ-5,000 יהודים ספרדים.

ערב מלחמה העולם השנייה חיו בהולנד כ-140 אלף יהודים ובכללם פליטים מגרמניה, אוסטריה ומהפרוטקטורט, בוהמיה ומורביה, ושיעורם באוכלוסיה היהודית היה קרוב ל-16%. היהודים היוו 1.5% מכלל אוכלוסית הולנד, שמנתה 8.9 מיליון נפש ב-1940.

אמסטרדם הייתה הריכוז היהודי הגדול, שמנה ב-1940 כ-75 אלף נפש כ-53% מכלל הקהילה.

בצילו של היטלר

לארועים בגרמניה בשנות העשרים והשלושים היו הדים חזקים בהולנד. בראש דאגותיהם של יהודי הולנד עמד מאבק אידאולוגי וחומרי נגד גרמניה. מנגד, האינטרס הכלכלי והפוליטי של הממשלה ההולנדית הכתיב לה מדיניות של התאפקות וקבלת המשטר החדש של היטלר.

פליטים יהודים מגרמניה, שקיוו למצוא בהולנד מקלט, התדפקו על דלתות יהודי הולנד. האיש שנרתם להנהיג את יהדות הולנד בשעה זו היה פרופ' דוד כהן, אשר מצעירותו היה מעורב בעזרה לפליטים. דוד כהן הציע לידידו, היהלומן אברהם אשר, לענין את שני איגודי הקהילות, האשכנזי והספרדי, להקים ועדה משותפת, "הועדה לאינטרסים יהודים מיוחדים", אשר תטפל בשתי בעיות שעמדו על הפרק: תגובה על רדיפות היהודים בגרמניה וטיפול בפליטים. ב-30 במרס 1933, ערב החרם הכלכלי, שהוטל על יהודי גרמניה, הגיבה הועדה החדשה בעצרת מחאה, אולם עיקר פעילותה היה בתחום העזרה לפליטים. המספר המדויק של פליטים יהודים, שהגיעו להולנד, לא ידוע אולם הוא מוערך בכ-5,000 בשנה הראשונה, לאחר עליות של היטלר לשלטון. בשנים 1933-1940 הגיעו להולנד כ-34 אלף פליטים. עבור חלקם הייתה הולנד תחנת מעבר בדרך לארצות אחרות. כשפלטו הגרמנים להולנד היו על אדמתה 15,174 פליטים. "הועדה לאינטרסים יהודים מיוחדים" עסקה בטיפול בדרכונים, אשרות כניסה, רשיונות עבודה ובדיקת אפשרויות הגירה לארץ אחרת. הועד קיים גם מגעים הדוקים עם השלטונות במישור המקומי והמשטרתי ועם הממשלה ההולנדית בנוגע למדיניותה כלפי הפליטים.¹

בין השנים 1933-1940 גייס הוועד יותר משישה מיליון גולדן, שליש מהסכום הגיע מחו"ל ובעיקר מהגוינט. בהולנד קמה אגודה להקמת חוות עבודה לפליטים. הממשלה ההולנדית נענתה למיזם וב-8 בנובמבר 1933 הקצתה קרקע למטרת הכשרה חקלאית ומקצועית. החניכים שהתקבלו לחווה התחייבו להגר עם השלמת הכשרתם.

¹ יוסף מכמן, פנקס הקהילות הולנד, עמ' 62-63

מבין 450 איש, שעבדו בחווה, עלו כמחצית לארץ ישראל והיתר היגרו לארצות אחרות. באוגוסט 1941 סגרו הגרמנים את החווה בלחץ הנציונל-סוציאליסטים ההולנדים.

בעיה מיוחדת היו הילדים, שהגיעו להולנד. חלקם הגיעו ללא הורים או קרובי משפחה. באמסטרדם הוקם בתי ספר מיוחד, שנועד להכשיר את הילדים לקראת קליטתם בבתי ספר כלליים; בית ספר זה חוסל ב-1935. חלק מאותם ילדים עזבו מאוחר יותר את הולנד בקינדר-טרנספורט לאנגליה.

פליטים שנכנסו להולנד בלי אשרת כניסה שוכנו, החל מ-1938, במחנות ולמעשה הם היו אסירים תחת פיקוח אנשי צבא הולנדים. היחס לפליטים אלו היה נוקשה והתנאים במחנות היו גרועים. בפברואר 1939 הוחלט להקים מחנה מרכזי גדול לשיכון הפליטים הוא מחנה וסטרבורק עליו יפורט בהמשך.

התנועה הנציונל סוציאליסטית ההולנדית (NSB)

בהולנד לא הייתה תנועה אנטישמית ולא עיתונות אנטישמית, אך בחלקים גדולים של הכנסייה הפרוטסטנטית והקתולית הייתה הסתייגות מיהודים. אותות ראשונים של תנועה אנטישמית צצו בתקופה זו דווקא בקרב הציבור החילוני. התנועות הימניות בהולנד צצו בסוף שנות העשרים ובתחילת שנות השלושים. ראשיתן בהשפעת הפאשיזם האיטלקי בראשותו של מוסוליני. התנועות הימניות ההולנדיות היו קטנות ולא משמעותיות, למעט התנועה הנציונל סוציאליסטית ("נ.ס.ב."), שהצליחה להפוך למפלגה בעלת סיכויים להשפיע על מדיניות הפנים

והחוץ של הולנד. התנועה נוסדה ב-14 בפברואר 1932 על יד אדריאן מוסרט, שניסח תכנית של עשרים נקודות, המבוססת על תוכנית המפלגה הנציונל סוציאליסטית הגרמנית, תוך השמטת הסעיפים שנגעו ליהודים. ב-1934 מנתה התנועה כ-21 אלף חברים ושנתיים מאוחר יותר מנתה התנועה כבר 52 אלף חברים. הסיבות לגידול המרשים בכמות חברי התנועה נבעו מהעובדה, שמקימי התנועה היו אנשים הגונים, שעוררו אמון בציבור הרחב. בין

התומכים היו אנשים מהמגזר התעשייתי, שחששו מהשפעות הסוציאליזם. בשלב זה מצע התנועה היה כללי למדי וכלל סיסמאות כלליות, שאפשרו ליכוד של גורמים רבים. מה שאיחד אותם היה חוסר שביעות רצון מהמשטר הקיים. מוסרט, על אף שהיה פוליטיקאי אפור, היה איש בעל כישורים אירגוניים.

הוא יצר מסגרות וסמלים, הוקמו פלוגות הגנה והמדים שלבשו חברי הנ.ס.ב. הקנו להם אופי של מהפכנים, שעשויים לשנות את פני החברה ההולנדית. מוסרט חשש לחשוף את התנועה מוקדם מידי לסיכוני הבחירות.

בשנת 1935 השתתפה הנ.ס.ב. בבחירות למועצות מחוזיות. המפלגה זכתה בהצלחה, תוך שהיא גורפת 300

אלף קולות, כמעט 8% מכלל הבוחרים. מנגד, בבחירות לבית התחתון ב-1937 התלכדו המפלגות האחרות בתעמולתן נגד הנ.ס.ב. והתוצאה הייתה מפולת. רק ארבעה צירים נכנסו לבית התחתון והמפלגה לא יכלה למלא תפקיד של ממש במדינה. אולם, המפלה בבחירות הייתה תחילת ההקצנה של פעילות המפלגה והחל מתגבש בה גרעין קנאי, בעל דעות קיצוניות. חלקם אף הזדהו עם הנציונל סוציאליזם הגרמני. התפתחויות אלו הטביעו חותמן על יחס המפלגה כלפי היהודים ובמיוחד כלפי פליטים יהודים מגרמניה. בשנת 1936 חלה הרעה נוספת ביחס כלפי יהודים. כמה מחברי המפלגה התחילו לפתח רעיונות נאצים מובהקים ושבועון המפלגה נקט לשון אנטישמית. שינוי נוסף התחולל במחצית השניה של 1937 ולאנטישמנים של המפלגה ניתנה יד חופשית לכתוב ולדבר נגד יהודים ללא הגבלה. "ליל הבדולח", רדיפות היהודים בגרמניה וההתנגדות לקבלת פליטים מגרמניה הביאו להגשת תוכנית לישוב יהודים בגויאנה שבדרום אמריקה.

על אף התנועה הנציונל סוציאליסטית ההולנדית, ניתן לומר, שרוב העם ההולנדי דחה את הנציונל סוציאליזם, במיוחד לנוכח היחס הברוטלי כלפי יהודי גרמניה. מנגד, עליית התנועה הנציונל סוציאליסטית בהולנד והגעה בלתי מוגבלת של פליטים יהודים להולנד הביאה לערעור מעמדם של יהודי הולנד בקרב החברה ההולנדית.

המלחמה התקיפה ביותר נגד הנציונל סוציאליזם ההולנדי הייתה על ידי השמאל בהולנד. המחאה הראשונה של השמאל ההולנדי הייתה ב-5 במאי 1935 והיא כוונה נגד רדיפות היהודית בגרמניה. גם בקרב שלושת המגזרים המסורתיים של הולנד, הנוצרי, ההומניסטי והסוציאליסטי, הייתה התנגדות חזקה לתורות הטוטאליטריות מה שגרם לבידודם של הקנאים הסוציאליסטיים ההולנדים.

בכל מה שקשור למדיניות הממשלה ההולנדית נהגה הממשלה בזהירות רבה ביחסה אל גרמניה של היטלר. מכיוון שגרמניה הייתה הלקוח החשוב ביותר של הכלכלה ההולנדית, ממשלת הולנד ביקשה לשמור על ניטראליות של הולנד במאבק בין המעצמות, בדומה לעמדתה במלחמת העולם הראשונה. יחד עם זאת יש לציין, שהממשלה ההולנדית לא נכנעה ללחץ גרמני למנוע ביטויים אנטי-גרמניים.

פליטים מגרמניה

את מדיניות ממשלת הולנד כלפי הפליטים היהודים ניתן לחלק לשלוש תקופות: שלב האוריינטאציה (אביב 1933 עד אביב 1934), שלב ההחמרה (אביב 1934 עד אביב 1938) ושלב ההקשחה (אביב 1938 עד הפלישה להולנד במאי 1940).

בשלב הראשון קיוותה הולנד, כי בעיית הפליטים תיפתר על ידי שיתוף פעולה של המדינות הנוגעות בדבר, ועל פי הצעתה נוסדה הנציבות העליונה לפליטים. בשלב זה לא היו הגבלות מיוחדות לקבלת פליטים, אולם לא לאורך זמן. שר המשפטים הקאתולי הפעיל לחץ כדי להנהיג מדיניות נדיבה פחות. אחד הטיעונים נגד היה החשש, שהמנטליות של הפליטים היהודים תהוו סכנה לחברה ההולנדית.

במרס 1934 ננקטו צעדים ראשוניים למנוע מהפליטים מציאת מקומות עבודה. במאי באותה שנה נקבע, שיש למנוע את בואם של פליטים, למעט אלה שצפויה להם סכנת חיים אם יחזרו לגרמניה. בשלב זה גורשו מהולנד מאות יהודים פולנים, שנכנסו למדינה ללא אישור.

במאי 1938 יצא חוזר אל משטרת הגבולות, שקבע, שאין לאפשר כניסת פליטים נוספים לתחומי הולנד בלי קשר לנתינותם.

סיפוח חבל הסודטים וארועי "ליל הבולח" הגבירו את זעם הציבור נגד ממשלת גרמניה ובלחץ הציבור ניתן אישור להכניס להולנד 7,000 פליטים. בפועל נכנסו 8,000 ועוד 1,500 שעברו את הגבול באופן לא חוקי. על אף זאת, לקבוצות רבות של פליטים לא ניתן להכנס להולנד, והממשלה לא איפשרה לפליטים להשתלב בשוק העבודה. הממשלה ההולנדית קיבלה את ההחלטות הבאות:

- להקים ועדה ממלכתית לטיפול בפליטים בראשות שר הפנים.
  - לדרוש ערבות של מיליון גולדן לטיפול בפליטים מהועדה היהודית לפליטים.
  - להקים מחנה מרכזי לפליטים ליד העיירה וסטרבורק.
- הממשלה דרשה מוועד הפליטים לממן את הקמת המחנה בסך 1,250,000 גולדן. המחנה הוקם ותנאיו היו בהתחלה גרועים מאד.
- הקשחת עמדת הממשלה ההולנדית לא נבעה משיקולים כלכליים אלא מהסתייגות הולכת וגוברת מהפליטים היהודים מגרמניה, שנחשבו כמסכנים את המונוליתיות של החברה ההולנדית.

כיבוש הולנד

ביום שישי, העשרה במאי 1940 פלש צבא גרמניה להולנד. ב-13 במאי נמלטה מלכת הולנד ושרי הממשלה ללונדון ולמחרת נכנע צבא הולנד. יהודי הולנד נתפסו לבהלה ורבים מהם ניסו לשים קץ לחייהם. נרשמו 128 מקרי התאבדויות שהצליחו. בניגוד לחששות, התנהגו החיילים הגרמנים בנימוס כלפי האוכלוסייה וגם כלפי היהודים במהלך שלושת החודשים הראשונים לכיבוש.

היטלר ראה בהולנדים שבט גרמני, שנותק מהעם הגרמני עקב התפתחות היסטורית

אומללה. בחזונו שאף היטלר לספח את הולנד לגרמניה והוא מינה למושל הולנד את האוסטרי ד"ר ארתור סייס-אינקווארט (Seyss Inquart).

היטלר הטיל על סייס-אינקווארט שתי משימות: לרכוש את לב העם ההולנדי למען רעיון האיחוד עם גרמניה ולשלב את כלכלת הולנד בכלכלת הרייך. הולנד נועדה להיות מחוז בגרמניה רבתית וזו הסיבה, שמדיניות גרמניה כלפי יהודי הולנד הייתה נוקשה וחמורה מזו שננקטה בבלגיה ובצרפת.

סייס-אינקווארט הקים בהולנד מינהל יעיל מאד, שכלל את:

- ד"ר הנס פישבק, שהיה ממונה על כספים וכלכלה, אותו בנה נציג משרד החוץ,
- פריץ שמיט נציג המפלגה הנציונל סוציאליסטית הגרמנית,
- הנס אלבין ראוטר, שהיה הגנרל קומיסר לביטחון ומפקד בכיר של הס.ס. והמשטרה מטעם הימלר. לראוטר היה כפוף מערך המשטרה, בראשו עמד ד"ר וילהלם הארסטר, והשתייכה אליו שלוחה של מחלקה IVB4 של אייכמן.

מכיוון שממשלת הולנד ברחה, הפכו המנכ"לים של משרדי הממשלה לסמכות ההולנדית הגבוהה ביותר במדינה. היות והמנכ"לים היו פקידים, שהאמינו בביצוע מהימן של החלטות השלטונות, הם לא הצליחו לגבש מדיניות עקיבה כלפי הגרמנים והדיונים שלהם הסתיימו בדרך כלל בהחלטות פשרה, שלרוב מותנו במגע ישיר עם הגרמנים. מנכ"לים, שהתנגדו למשטר הכיבוש, הוחלפו מהר מאד על ידי חברי הנ.ס.ב. או אישים שהסכימו לשתף פעולה עם הגרמנים. במשך הזמן מונו על ידי הגרמנים מנכ"לים, שיחסם כלפי היהודים היה אדיש. באוקטובר 1943 פסקה ועדת המנכ"לים לפעול לחלוטין. באופן כללי ניתן לומר, שכמעט תמיד היה שיתוף פעולה בין המנכ"לים לבין משטר הכיבוש, לפעמים כתוצאה מחוסר ברירה.

בשלב הראשון ניסה הממשל הגרמני להימנע מהתבטאויות ומעשים, שהיו עלולים לקומם את העם ההולנדי נגדו, אבל לא לאורך זמן.

ב-28 באוגוסט 1940 ניתנה הוראה למנכ"לים להימנע ממינויים של יהודים ומקידום בשירות הציבורי. כל עובד בשירות הציבורי נדרש להצהיר אם הוא ממוצא "ארי" אם לאו, בטופס שנקרא "הצהרת האריות". בנובמבר ניתנה הנחיה למנכ"לים להשעות את כל הפקידים היהודים. "הצהרת האריות" ופיטורי יהודים גרמו זעזוע בקרב הציבור ההולנדי. קולות המחאה החזקים ביותר נשמעו בעולם האקדמי, והמובילים היו הסטודנטים של אוניברסיטת לידן, שחתמו על הצהרה נגד אפליה. התסיסה בעולם האקדמי גרמה לסגירת מספר אוניברסיטאות וכמה פרופסורים וסטודנטים נעצרו.

גם הארגונים הנוצרים הגיבו ושש הכניסיות הפרוטסטנטיות, שעד אז לא היה בינהן שיתוף פעולה, שלחו מכתב מחאה חריף לסייס אינקווארט. בנוסף דרשו מהכמרים להקריא בזמן תפילת יום הראשון הצהרה נגד אפליית היהודים.

התארגנות היהודים עד הקמת ה"יודסה ראט"

היות ומנכ"ל משרד הפנים ביטל את ההקצבה הממשלתית לתמיכה בוועד הפליטים, החליטו שני ארגוני הקהילות, האשכנזי והספרדי, להקים מנגנון לגיוס כספים בשם "הוועדה לתמיכה ביהודים זרים הנמצאים בהולנד". התחושה שבימים קשים אלו יש לאחד כוחות ולחדול מהתנצחויות הייתה חזקה בקהילה היהודית, כולל במחנה הציוני, שהתאחד והקים את ה"מועצה מרכזית של הארגונים הציוניים". כבר ב-17 ביוני הקימה המועצה מרכז להכשרה מקצועית.

הואיל ונאסרה הפצת עיתונים יהודיים, החליטה ההנהגה הציונית לצאת בסדרת ספרים וספרונים. בעיר האג נפתח בית ספר ללימוד עברית ובמקומות רבים אורגנו קורסים ללימוד השפה.

ד"ר לודויק ויסר

יו"ר המועצה המרכזית, מ"ל קאן, פתח בשיחות עם ארגוני הקהילות האשכנזי והספרדי במטרה להקים גוף, שינהיג את יהודי הולנד בעת צרה. בדצמבר 1940 נוסדה הוועדה רשמית על ידי שני ארגוני הקהילות.

ד"ר לודויק ויסר, שיוקרתו בהולנד הייתה רבה, נתמנה ליושב הראש "הוועדה המתאמת". עיקר חשיבותה של הוועדה היה בגיבוש עמדה פוליטית לנוכח המציאות החדשה שיצר הכיבוש הגרמני.

הקמת ה"יודסה ראט" " (Joodsche Raad) ושבתת פברואר

בשלהי 1940 ותחילת 1941 חברו כמה גורמים ויצרו תסיסה רבה בקרב האוכלוסייה בהולנד, בעיקר באמסטרדם. מחד, עמדו הנצינאל הסוציאליסטים ההולנדים, שקיבלו לידיהם עמדות שליטה, אולם הם נתפסו על ידי הציבור כבוגדים ומשפתי פעולה. גם המפלגה הקומוניסטית לא הייתה אהודה בציבור ההולנדי לנוכח שיתוף הפעולה בין גרמניה ובריה"מ באותה עת. כדי לרכוש לה אוהדים התסיסה המפלגה הקומוניסטית את הפועלים כדי לפעול למען שיפור תנאי העבודה. השיטה הייתה לארגן אסיפות ושבתות. הנצינאל סוציאליסטים ההולנדים החלו להפעיל לחץ על בתי קפה ומסעדות להרחיק יהודים מתחומם ולדחוק יהודים מהחשמליות. נצינאל סוציאליסטים הולנדים, בשילוב חיילים גרמנים, יצרו תקריות בבתי הקפה. מעודדים מההצלחות המקומיות התקדמו הפורעים לעבר הרובע היהודי, שרבים מתושביו החליטו להתגונן ולהדוף את הפורעים. ב-11 בפברואר 1941 החליט מפקד פלוגות ההגנה של הנ.ס.ב לחדור לרובע היהודי אולם כוחותיו נהדפו וספגו הרוג אחד ומספר פצועים. ארועים אלו סיפקו לבימקר, נציגו של סייס אינקווארט באמסטרדם, תואנה לנקוט צעדים נגד היהודים. על הרובע הוטל סגר והתושבים הלא יהודים נדרשו לעזוב אותו. למחרת, ה-12 בפברואר, הזמין אליו בימקר נציגות

יהודית ודרש ממנה להקים מועצה יהודית ליהודי אמסטרדם, כמו כן, דרש בימקר שהיהודים ימסרו את נשקם. באותו יום הוקם היודסה ראט והוא כלל שני יושבי ראש: את אברהם אשר, הרב הראשי של האשכנזים ואת פרופ' דוד כהן ואישים שעבדו בוועדה לאינטרסים יהודים מיוחדים. ברובע היהודי חזר השקט אולם נמשכו התנגשויות ברבעים אחרים של העיר. אנשי הנ.ס.ב נכנסו לרובע הדרומי, שבו גרו יהודים רבים ובהם פליטים מגרמניה. באחד מבתי הקפה של הרובע

הופעלו אמצעי התגוננות כנגד התוקפים ובהחלטה בין הימלר, סייס אינקווארט וראוטר סוכם לעצור כתגמול 425 צעירים יהודים.

ב-22 בפברואר בוצעו המעצרים והעצורים הועברו למחנה סחורל בצפון מערב הולנד. 389 מהם הועברו ב-27 בפברואר למחנה הריכוז בוכנוולד, שם מתו 50 מהם בתוך ארבעה חודשים, והנותרים הועברו למאוטהאוזן, שם שרד אחד בלבד מכל הקבוצה.

המצוד הברוטלי גרם זעזועים ליהודים ולאוכלוסיה כולה, עוד באותו יום הופיעו כרוזים, שקראו לשביתה כללית. למחרת בבוקר ניסו פעילים להשבית כמה מפעלים. חלק מנהגי החשמליות נענו לקריאה ועצרו את החשמליות. התנועה בעיר כמעט שותקה וגרמה להשבתת העבודה במפעלים הגדולים. לגרמנים באה השביתה בהפתעה. השמועה על השביתה התפשטה גם אל מחוץ אמסטרדם ובכמה ערים בסביבה פרצו שביתות. ראוטר הורה לבימקר לשבור את השביתה והוא הודיע, שאם השביתה לא תפסק ייעצרו עוד 300 יהודים. על הערים הוטל עוצר ורבים ממנהיגי האיגודים המקצועיים נעצרו. ביום שני ה-26 בפברואר הייתה השביתה כמעט כללית. הגרמנים החליטו לנקוט צעדים דרסטיים, ובאישורו של הימלר הוטל משטר צבאי על כל אזור השביתות. יומיים מאוחר יותר כבר נשברה השביתה והשקט חזר לאמסטרדם. רבים מהפועלים השובתים פוטרו, ראשי ערים הוחלפו ועל הציבור הוטלו קנסות כבדים. חבר הנ.ס.ב נתמנה למפקד המשטרה ההולנדית, שחוזקה ביסודות נאצינל סוציאליסטים. התגובה התקיפה של הגרמנים הבהירה להולנדים, שהשיטות המקובלות של מחאה לא יהיה בהן תועלת מול משטר הכיבוש. משלב זה הצווים האנטי יהודים הלכו ותכפו והמנגנון הממשלתי, העירוני והמשטרתית ההולנדי לא גילה כל התנגדות למצב.

הגרמנים הקימו בהולנד, "לשכה מרכזית להגירה יהודית", כדוגמת הלשכות שהוקמו בווינה ובברלין. הלשכה הייתה כפופה ללשכת העל, שבראשה עמד היידריך, אולם המנהל בפועל היה אדולף אייכמן. תפקיד הלשכה, על פי הצעתו של ראוטר, היה: לתפוס את כל היהודים, לפקח על חייהם ולבצע הכוונה מרכזית של ההגירה. לשכה זו הפכה במהרה לכתובת המרכזית לביצוע המדיניות האנטי יהודית, בשלב הראשון באמסטרדם, ומאוחר יותר בכל הולנד. ארבעה חודשים לאחר הקמתה כבר לא דובר על הגירה והלשכה הייתה אחראית על הזרמת היהודים, כצעד מקדים לפני הגירוש, ולטיפול טכני בבקשות הגירה. חצי שנה מאוחר יותר כבר לא נזכרה הגירה בין תפקידי הלשכה המרכזית והוטל עליה לשלוט בחיי היהודים, לטפל בהופעת היהודים בציבור ולהכין את "הפתרון הסופי". באופן רשמי היה ממונה על הלשכה באמסטרדם ראש משטרת הביטחון בעיר, וילי לאגס, איש משטרה ותיק.

שוד הרכוש היהודי

הניסיון להרחיק את היהודים מהכלכלה ההולנדית, תוך השתלטות על רכושם, החל כבר בקיץ 1940. בשלב הראשון הוצאו שני צווים, האחד קבע שעל רכוש של בעלים בלתי מהימנים ניתן למנות אפוטרופוס. על פי הצו השני נדרשו חברות בבעלות יהודית או חברות, שבהן ליהודים הייתה השפעה כלשהי, להרשם.

במרס 1941 פורסם צו בדבר הטיפול בחברות יהודיות רשומות: מינוי נאמנים מטעם הרייכקומיסאריאט, שאליהם עברו זכויותיהם של הבעלים. במרכז התכנית הגרמנית עמדה תכנית להקים מוסד מיוחד, שירכז את כל ההון היהודי. הייתה זו חברת מיוחדת, "מוסד לניהול רכוש וריבית". בפועל, ממרס 1941 התחילה אריזציה בכוח על ידי מינוי מנהלים לעסקים יהודיים. שני ענפים שבהם חלקם של היהודים היה משמעותי, טכסטיל ויהלומים, זכו לטיפול מיוחד. ענף הטכסטיל היהודי חוסל באופן פתאומי ב-31 באוקטובר 1941. 1600 סוחרים יהודים ו-94 בתי חרושת, שהיו בבעלות יהודית, הועברו לידיים "אריות". בתעשית היהלומים לא נגעו הגרמנים עד שלב מאוחר יותר מכיוון שהיו להם ציפיות לייצוא רווחי אחרי המלחמה ולבניית תעשייה גדולה, שלא ניתן להפעיל אותה בלי המומחים היהודיים. בפועל תעשיית היהלומים חוסלה בסוף 1943.

ב-8 באוגוסט 1941 נדרש כל יהודי, שהונו בכסף וניירות ערך שעלה על 10,000 גולדן, ושהכנסתו השנתית עלתה על 3,000 גולדן, להפקיד את היתרה בבנק שנקרא "ליפרוס". לימים בוטלה המגבלה וכל היהודים נדרשו להפקיד את כספם בליפרוס. בינואר 1943 נסגרו כל החשבונות הנפרדים והכספים, יתרות הבנק וניירות ערך נזקפו לחשבון כולל אחד. השלב הסופי בסיום השוד הגרמני היה באפריל, כאשר כל הרכוש היהודי הועבר ל-VVRA (מוסד לניהול ההון וההכנסות). הייתה זו העברה כמעט טוטלית של כל הרכוש היהודי לאוצר הרייך הגרמני.²

הפרדה ודיכוי

מעבר לגזלת הרכוש פגעו הגרמנים גם בתעסוקות של היהודים. על רופאים יהודים נאסר לטפל בחולים לא יהודים; לעורכי דין יהודים נאסר לקבל לקוחות לא יהודיים. באוקטובר 1941 חויבו בעלי מקצועות חופשיים לקבל רישיון. העבודה במשפחות לא יהודיות נאסרה. הכבדה נוספת הייתה הצורך לקבל רישיון לנסיעות. מטרה נוספת של כל החוקים וההגבלות הייתה להפריד את היהודים מהאוכלוסיה הלא יהודית. על יהודים נאסר לבקר בחופי הים ובבתי מרחץ. בספטמבר הורחקו תלמידים מבתי הספר הכלליים.

² יוסף מכמן, פנקס הקהילות הולנד, עמ' 87

על יהודים נאסר להשתתף באסיפות, לבקר במוסדות ציבוריים, פארקים, תיאטרונים ובתי קולנוע. השלב הבוטה של ההפרדה הייתה הנהגת הטלאי הצהוב במאי 1942, הולנד הייתה המדינה המערבית הראשונה בה הונהג הטלאי הצהוב. על אזורי מגורים של יהודיים הוטל עוצר לילה. על יהודים נאסר השימוש באמצעי תחבורה והחזקת מכשירי טלפון. נקבעו ליהודים שעות מוגבלות לקניה.

בסוף שנת 1941 הוחלט על פתיחת מחנות עבודה מיוחדים ליהודים. מטרתם הייתה לסלק את היהודים, בעיקר מובטלים, מהנוף העירוני ולרכזם לקראת הגירושים. האחריות על אספקת העובדים במחנות הוטלה על היודסה ראט. למרות חילוקי הדעות בתוך היודסה ראט, האם להענות לדרישת הגרמנים, הוחלט בסופו של דבר לשתף פעולה, מתוך החשש שאם היודסה ראט יסרב, יעשו זאת הגרמנים בצורה ברוטאלית. בנוסף הייתה הנחה, שטיפול על ידי היודסה ראט יאפשר למנוע הכללתם של אנשים חיוניים לעבודתו ולעתידה של יהדות הולנד.

בשלב הראשון הוזמנו 2,600 איש לבדיקת התאמה רפואית אולם ההיענות הייתה מועטה. בתגובה פנה היודסה ראט למשטרה ההולנדית וזו עצרה רוכלים יהודיים ברחובות והביאה אותם לבדיקה. מהיודסה ראט יצאה הודעה, כי מי שלא יתייצב צפוי להישלח למאוטהאוזן, וכי למעשה מדובר בהרחבת העבודה הרגילה במחנות העבודה ההולנדים הרגילים תחת הנהלה הולנדית. מתוך 1075 איש שקיבלו אישור יצאו 950 איש לשמונה מחנות במחוז דרנטה. התזונה במחנות הייתה טובה אולם לא ניתנו חופשות ומצב המשפחות של הנשלחים הורע. הגרמנים דרשו מכסות חדשות והפעם כבר לא דיברו על מובטלים. ב-1 באפריל 1942 נשלחו יותר מ-2,100 איש למחנות אולם זה לא סיפק את הגרמנים, שדרשו לשלוח את כל היהודים שכשירים לעבודה באמסטרדם מתחת לגיל 60. מאפריל הורעו התנאים במחנות, העבודה הייתה קשה, האוכל היה מועט וגרוע ונאסר על היהודים לקבל חבילות מהבית. בסך הכל נשלחו למחנות כ-7,500 איש.

מינואר ועד יוני 1942 החלו הגרמנים לפנות קבוצות יהודים מ-49 ערים וכפרים ברחבי הולנד ולרכז אותם באמסטרדם. שיכונם של המפונים היה בעייתי היות שניתן היה לשכן אותם ברבעים יהודיים. ביודסה ראט הוקמו שתי מחלקות, האחת טיפלה בפינויים והשנייה בשיכונם של המפונים.

הוועדה היהודית המתאמת והיודסה ראט

ככל שגברו הצעדים האנטי-יהודיים איבדו הגופים המסורתיים של יהדות הולנד את סמכויותיהם, ולמעשה נותרו בראש יהדות הולנד שני גופים מנהליים "הוועדה המתאמת", שנוצרה בתקופה של רגיעה יחסית, והיודסה ראט.

לוועדה המתאמת היו 68 נציגים מחוזיים מקומיים. הסמכות של הוועדה המתאמת באה מהנהלות איגודי הקהילות. הוועדה המתאמת תמכה בפליטים שהגיעו מגרמניה, בבעלי עסקים קטנים, סיפקה מקומות לינה ואוכל וטיפלה בחינוך ילדים. מבחינה כספית הייתה הוועדה המתאמת תלויה ביודסה ראט.

ליודסה ראט היה מנגנון משומן היטב. בשנת 1941 פורקו כאלף אגודות וחברות ורכושם הוחרם. חלקו הקטן הועבר ליודסה ראט. על היודסה ראט הוטלה האחריות לכל הפעילות הסוציאלית, התרבותית והדתית, דבר שהעניק לו עוצמה בפני הקהילה היהודית, והגרמנים מיהרו לנצל זאת. לאט לאט החלו שני הגופים מתחככים וקיומם של שני גופים יציגים הפך להיות בלתי נסבל בעיני הגרמנים. ב-25 באוקטובר 1941 הודיע בימקר ליושבי הראש של שני הגופים, כי סמכויות היודסה ראט יורחבו לכל הולנד, וכי הוועדה המתאמת תחדל מפעילותה. שמו של היודסה ראט נשאר עד הסוף יודסה ראט לאמסטרדם. עם פרוקה של הוועדה המתאמת הושלם ריכוז כל ענייני היהודים בידי היודסה ראט. הוחלט למנות מזכיר כללי שני, מ"ה מכס בוללה. בוללה, שנכנס לתפקידו בספטמבר, הכניס סדר במינהל המסורבל וארגן אותו מחדש.

בשיאו מנה היודסה ראט 17 אלף איש. חלק מפעילות היודסה ראט מומן באמצעות מיסים. יהודי שלא שילם את מיסיו לא קיבל שירותים מהיודסה ראט. במציאות הקיימת פעלו מחלקות היודסה ראט בצורה טובה, ראוי לציון נושא חלוקת מזון, פעילות חינוך, תרבות ודת.

הגירושים מיולי 1942 עד אוקטובר 1943

כללי

יש לראות את פעילות הגרמנים בהולנד מספטמבר 1941 ועד יולי 1942 כרצף פעיליות הכנה, שיעדן הסופי הוא העברת יהודי הולנד מזרחה. זה התחיל עם הגבלת חופש התנועה, הפרדת היהודים מהאוכלוסיה הלא יהודית, פגיעה במקורות הפרנסה של יהודי הולנד, תפיסת הרכוש, ריכוזם באמסטרדם ובמחנות עבודה, הטלאי הצהוב וגזרות נוספות, שנועדו לטהר את הולנד מיהודיה. ההנחיות הגיעו מברלין ויישומן בהולנד היה קיצוני בהשוואה לארצות מערב אירופה האחרות היות שהולנד נחשבה לארץ גרמנית, שתסופח בעתיד לגרמניה, ועל כן נדרש להפוך אותה לארץ "ארית" טהורה. תוכנית חיסול יהדות הולנד הופקדה בידי קבוצה אוסטרית גרמנית שאופיינה במסירות, צייתנות ושכנוע אידאולוגי עמוק. בנוסף, זכו הגרמנים לשיתוף פעולה של מוסדות השלטון, המנכ"לים, המשטרה, העיריות ומהולנדים, רובם משולי החברה, ושיתוף פעולה של היודסה ראט, שהיה חזק כלפי הקהילה היהודית, אבל חלש כלפי חוץ.

הגירוש למזרח

ביוני 1942 נמסר לפרופ' דוד כהן על ידי המנהל בפועל של ה"צנטראלשטלה", אוס דר פינטון, שיש להתחיל ברישום רכוש יהודי. היודסה ראט הבטיח שיתוף פעולה, אולם הודיע שהוא לא יתן את עזרתו לפינוי יהודים. ב-26 ביוני נקרא כהן שוב לאוס דר פינטון, שהודיע לו ש"תתקיים העסקה משטרית של יהודים מהולנד במחנות עבודה בגרמניה". כהן נדרש להודיע ביום למחרת בכמה אנשים ביום מסוגל היודסה ראט לטפל. על אף ההצהרה הראשונית ולאחר התלבטויות הוחלט להענות לדרישת הגרמנים בתנאי שאת הצווים לעבודה בגרמניה לא ישלח היודסה ראט עצמו.

ב-4 ביולי הופצו צווי התייצבות ל-4,000 צעירים. רק חלק קטן מהם נרשמו במשרדי היודסה ראט לנסיעה לוסטרבורק. ב-14 ביולי, לקראת יציאת הרכבות הראשונות, נערך מצוד באחת השכונות של אמסטרדם, 540 צעירים נתפסו והוחזקו כבני ערובה. היודסה ראט נדרש לפרסם קריאה, שבה נאמר, ש-700 יהודים ישלחו למאוטהאוזן במידה ואלו שקיבלו צווים לא יתייצבו לנסיעה. בלילה הראשון התייצבו 962 איש, בלילה השני 600 ובלילה השלישי עוד פחות מכך.

הציבור ההולנדי זועזע מגירוש היהודים ועשרה ארגונים כנסייתיים החליטו, בפעם הראשונה בהסטוריה של הולנד, לפעול יחד ולשלוח מחאה חריפה למפקד צבא הכיבוש בהולנד. בנוסף קראו הארגונים לקרוא תפילה מיוחדת בכנסיות ביום ראשון.

חוסר הנכונות של היהודים לציית לצווי ההתייצבות שיכנעה את הגרמנים, שהשיטה של הזמנת הקורבנות אינם פועלת, וכדי להפוך את היודסה ראט למשתף פעולה פעיל בהרכבת המשלוחים הובטח לו, שעובדיו ישוחררו מהמשלוחים עד להודעה חדשה. בנוסף נקבע ש-20% מיהודי הולנד יקבלו חותמת של יהודים מוגנים בתעודתם. בחירת היהודים, שקיבלו חותמות כמוגנים, נעשתה על ידי היודסה ראט והדבר גרם לתסיסה רבה בין היהודים. בשלב זה היו כ-87,500 מיהודי הולנד בסטוטס של לא מוגנים. בפועל שיטת החותמות הוכיחה את עצמה והיא הבטיחה שיתוף פעולה מירבי מצד היהודים המוגנים, שחששו לאבד את מעמדם הבטוח. (בדצמבר 1942 מנו "בעלי חותמות" 46 אלף איש, שזכו בשלב זה לא להשלח ל"מזרח")³

החל משלב זה וכדי להבטיח את הכמות הנדרשת למשלוחים שוגרו חוליות שוטרים, הולנדים וגרמנים, מצוידים בצווי מעצר לבתי היהודים, על פי רשימות שהוכנו מראש ב"צנטראלשטלה". בשלב הראשון רוכזו היהודים במשרדי ה"צנטראלשטלה" ומשם הועברו לוסטרבורק.

³ יהודי הולנד בימי השואה-מדריך מלווה לתערוכה בבית לוחמי הגטאות 21 באוקטובר 1996 עמ' 27

החל מה-14 באוקטובר רוכזו הנעצרים במשך כמה ימים בבנין התיאטרון היהודי, שם בוצע מיון וצבירת אנשים עד מילוי מכסה של רכבת לוסטרבורק. ב-2 באוקטובר 1942 חוסלו כל 42 מחנות העבודה ליהודים בהולנד ופועלי הכפיה הועברו לוסטרבורק. משפחותיהם, שהיו מפוזרות ב-85 ערים וכפרים, שולחו גם הם לוסטרבורק, סך כל 12,296 איש. מחנה וסטרבורק לא היה מסוגל להכיל כל כך הרבה אנשים ובמחנה שררה צפיפות רבה ונדרש להגביר את קצב השילוח לאושוויץ. במשך שבועיים נשלחו מוסטרבורק 8,000 יהודים. מאמצע יולי ועד לסוף 1942 נעצרו ושולחו לאושוויץ כ-40 אלף איש שהם כשליש מכל יהודי הולנד.⁴

⁴ יוסף מכמן, פנקס הקהילות הולנד, עמ' 103-104

נסיונות הצלה והתנגדות

הגרמנים נתנו דחית גירוש לאנשי היודסה ראט וגם לקבוצות אחרות בהם: יהודים בעלי נתינות זרה, בדרך כלל בעלי דרכונים של מדינות דרום אמריקאיות, נתיני מדינות גרורות של גרמניה, עסקות חליפין של גרמנים בתמורה ליהודים, בעיקר מנורווגיה, הולנד ובלגיה. יהודים "בעלי זכויות", בקטגוריה זו נכללו אנשים בעלי קשרים בחוגי השלטון ובעולם האקדמי. היו יהודים ש"קנו" זכות מועדפת בתמורה לסכומי כסף גבוהים, תכשיטים או יהלומים, לאנשים אלו ניתנה מה שנקרא "חותמת-120,000". קבוצה נוספת שזכתה בדחיית שילוח הייתה "יהודי חימוש", אלו יהודים שעבדו למען המאמץ המלחמתי של גרמניה. בקבוצה זו נכללו יהודים שעבדו בתעשיית הטקסטיל והפרוות. נכון לדצמבר 1942 מנתה קבוצה זו, כולל משפחותיהם, 6,746 נפשות. קבוצה מועדפת נוספת הייתה יהודים, שהיו ממוצא "ארי", טהור או מעורב, חלקם היו אנשים שמוצאם מהמושבות של הולנד באמריקה. בקבוצה זו טיפל ד"ר גיאורג קאלמאייר, משפטן, שלא היה חבר במפלגה הנאצית ואחד הבודדים במנהל הגרמני, שמצפונו נקף אותו על מה שהגרמנים עוללו ליהודים. קאלמאייר הצליח לשכנע את סייס-אינקווארט, כי אלו אינם יהודים. עד ינואר 1944, עת הסתיימה פעילותו של קאלמאייר, אושרו 2026 איש כיהודים למחצה ו-873 כיהודים לרביע או אריים, בסך הכול 2899, איש שניצלו למעשה על ידיו ממוות.

כמה מאות יהודים פורטוגליים ניסו להוכיח שהם שונים מהיהודים האשכנזים, אולם סייס אינקווארט לא קיבל טענה זו. בינואר 1944 נעצרו כל היהודים הפורטוגליים באמסטרדם. הם נשלחו לוסטרבורק ומשם ב-25 בפברואר 1944 לטרזיינשטאט ובהמשך לאושוויץ.

יהודים, שהיו נשואים בנישואי תערובת, ביקשו גם הם דחיית גירוש. ראוטר היה סבור שיש לכלול את צד היהודים שבנישואין בגירוש, אולם סייס אינקווארט חש מפני תסיסה אזרחית, ולמעשה עד 1943 נשארו בהולנד 10,500 יהודים, שהיו נשואים ללא יהודים מתוך 12 אלף שהיו ב-1940. במרס 1943 החליט סייס אינקווארט לשלוח את בני הזוג היהודים ממשפחות ללא ילדים למחנות ואת היתר לעבור "מרצונם החופשי" ניתוח "עיקור". 461 יהודים עברו ניתוח כזה. בנובמבר 1943 שוחררו 1925 יהודים נשואים ללא יהודים מהחובה לענוד טלאי צהוב.

יהודים נוצרים - כדי לזרוע פירוד בין הכנסיות השונות בהולנד נשלחו בשלב הראשון רק יהודים קאתוליים למזרח, כעונש לכנסיה הקאתולית. רוב היהודים הנוצרים היו פרוטסטנטים. לאחר דין ודברים בין הגורמים השונים בהנהגה הגרמנית סירב סייס אינקווארט לשלוח אותם למזרח הואיל והוא התחייב לכך לכנסיות, ואי כיבוד התחייבות זו הייתה פוגעת באמינותו כרייכסקומיסאר. בכל זאת הועברו לטרזיינשטאט כ-500 יהודים נוצרים מוסטרבורק, בעוד 1,100 שלא היו בוסטרבורק נשארו בהולנד עד לסיום המלחמה.

יהודים רבים פנו לעורכי דין, נוטריונים ומתווכים למיניהם כדי שיפעלו למענם לדחיית גירוש. חלק מעורכי הדין פעלו, תוך סיכון עצמי, כדי להציל יהודים וחלקם היו סתם סחטנים, שהשלו את לקוחותיהם. אחד מהמתווכים הדוחים ביותר היה יהודי בשם פרידריך ויינרב, שסחט כספים רבים מיהודים תמימים.

המחתרת הכללית

המדיניות המתונה של הגרמנים בהולנד בשנתיים הראשונות לכיבוש הביאה לכך שעד 1943 לא הייתה כמעט התארגנות מחתרתית יעילה פרושה על פני המדינה. נסיונות המחאה המעטים שהיו דוגמת השביתה של פברואר 1941 דוכאו במהרה על ידי גיוס חובה של גברים הולנדים לעבודות בגרמניה.

במאי 1943 החלה פעילות מחתרתית לאומית של ממש, שהתמקדה במציאת מקומות מחבוא, דרכי בריחה ועזרה למסתתרים לא יהודים, הפעלת בתי דפוס מחתרתיים, עיתונות מחתרת, מעבדות לזיוף תעודות ללא יהודים ויהודים כאחד, זיוף מסמכים וחותמות של מוסדות גרמניים למיניהם.

המחתרת המזוינת הייתה קטנה ועסקה בחיסול גרמנים וחברי נ.ס.ב, חבלה בדרכים ובמשרדי הממשל הגרמני ועוד.

יהודים השתלבו במחתרת ההולנדית הכללית. קשה לקבוע במדויק את מספרם. ההולנדי הראשון שהוצא להורג בהולנד על ידי הגרמנים היה היהודי כהן.

שני יהודים היו ממייסדי קבוצת מחתרת, שהייתה מורכבת מסטודנטים. קבוצה זאת תכננה פעולות מחתרתיות אלימות רבות. מחתרת זו עשתה נסיון להצית את התיאטרון היהודי באפריל 1943, להתנקש במשתפי פעולה, לפגוע ברכבות, להצית בתי קולנוע וכרטסת של מרשם התושבים. פליטים יהודים מגרמניה לקחו חלק במחתרות ההולנדיות. הודות לשליטתם בשפה הגרמנית הם יכלו לחדור בנקל לשירותים הגרמניים. כמו בכל ארצות אירופה לבחורות היהודיות היה יתרון על פני הבחורים היות שהיה קשה לזהות אותן. לוחמות יהודיות לקחו חלק בהעברת מסמכים מזויפים, העברת ילדים וכקשריות של המחתרת.

דרכי הצלה בלתי חוקיות

הסתתרות ("הצלילה") - כבר בשנת 1941 הסתתרו יהודים אצל לא יהודים לתקופות קצרות. יש הערכות, שמספר היהודים המסתתרים הגיע לכ-25 אלף, שהם כ-20% מכלל יהודי הולנד. מתוך המסתתרים נתפסו על ידי הגרמנים כ-9,000. בהתחשב בעובדה שבנוסף למסתתרים נדרשו אנשים כדי להעביר יהודים ממקום למקום, נדרשו אנשים שטיפלו בשינוי או זיוף תעודות, תלושי מזון ודאגה לצרכים הנוספים של המסתתרים, מדובר במספר רב של חסידי אומות עולם, שנרתמו להצלת יהודים.

בהולנד היו העיירות והכפרים בעלי אוכלוסיה הומוגנית מבחינה דתית או מפלגתית. המקומות אלו, היותר בטוחים עבור מסתתרים יהודים, היו בעיקר בצפון. המגזר הקלווניסטי הוכיח מסירות רבה בהצלת יהודים, מגזר זה, שמנה כ-9% מהאוכלוסיה, הסתיר לפחות רבע מהמסתתרים. בהעדר בהולנד יערות או אזורי ביצות בלתי עבירים הוסתרו יהודים בעיקר בבתיים או בביקתות. קבוצה בראשותו של הכומר אדר ניסתה לחלץ יהודים ממחנה וסטרבורק. אדר עצמו נתפס והוצא להורג. יהודים רבים הוסתרו זמן ממושך בבתי חולים לחולי נפש הודות לשיתוף פעולה בין הרופאים.

סיפור הצלת ילדים הוא סיפור בפני עצמו, ילדים למטה מגיל שש היו פטורים מנשיאת תעודות זהות וענידת הטלאי הצהוב. משפחות חשוכות ילדים היו מוכנות לאמץ ילדים, בנוסף, למשפחות מרובות ילדים שלהן לא היה קושי להוסיף ילד או ילדה נוספים. מספר הילדים שהוסתרו מוערך בכ-4,500 נפש. כאלף ילדים הוסתרו יחד עם הוריהם. מתוך 3,500 הילדים הנותרים התאחדו 1,417 ילדים עם הוריהם לאחר סיום המלחמה.

היו גם קבוצות מחתרטיות, שסרבו לעזור ליהודים, בטענה שיהודים מוסרים את שמות מציליהם. היו אנשים, שסחטו סכומי כסף גדולים מהיהודים, ומסרו אותם לגרמנים כאשר המקורות הכספיים של היהודים הסתיימו. כאלפיים יהודים נמסרו לגרמנים על ידי משתפי פעולה הולנדים. בין משתפי הפעולה היו גם מעט יהודים, בעיקר נשים, שיצרו קשרים רומנטיים עם אנשי משטרה.

לסיכומו של דבר, על אף ארועים יוצאים מהכלל, הייתה "הצלילה" הדרך הטובה ביותר להמלט מההשמדה בהולנד.

בריחה אל מעבר לגבול - מאז פלישת הגרמנים ניסו יהודים לברוח, במיוחד לאנגליה או לבלגיה כתחנת מעבר, ומשם לצרפת ומצרפת לאחת מהארצות הניטרליות. ניסיונות הבריחה גברו עם תחילת הגירושים ביולי 1942. כ-2,700 יהודים שברחו מהולנד הצליחו לשרוד את המלחמה. יהודים הולנדים אחדים הצליחו להתגנב לשורות הפועלים של ארגון טודט והיו ביניהם שהועסקו בגרמניה. אחד מחסידי אומות העולם ההולנדים המפורסמים שעסק בהברחת יהודים מהולנד היה יופ וסטרוויל שהוא וקבוצתו העבירו לצרפת בין 150-200 יהודים, וסטרוויל נתפס והוצא להורג באוגוסט 1944.

ינואר 1943 ועד אוקטובר 1943

החל מינואר 1943 הואט קצב המשלוחים מוסטרבורק. את החסר מילא מבצע מיוחד, שלא עבר דרך וסטרבורק, פינוי מוסדות מרפא לחולי נפש, בתי זקנים ובתי חולים. באמסטרדם עצמה היו 13 בתי זקנים. בסך הכל נמצאו כ-8,000 איש בכל הולנד במוסדות כאלו.

החל ממרס 1943 ועד יולי נשלחו הרכבות מהולנד לסוביבור ולא לאושוויץ. ב-12 במרס נצטוו כל היהודים, בשמונה מתוך 11 מחוזות של הולנד, לעבור למחנה ווחט. ב-29 הודיע ראוטר, כי ליהודים אסור לגור באותם שמונה מחוזות. שלושת המחוזות האחרים פונו בצו מה-13 באפריל. ליהודים ניתנה אורכה של עשרה ימים כדי לעבור לווחט או לאמסטרדם. כך נשארו בתחילת אפריל יהודים באופן חוקי רק באמסטרדם ובמחנות הריכוז. זה היה תחילת השלב האחרון בחיסול קהילת יהודי הולנד. במאי ויוני תכננו הגרמנים לשלוח מהולנד 23 אלף יהודים מאמסטרדם וממחנה ווחט בשני שלבים.

ב-21 במאי נקראו ראשי היודסה ראט לאוס דר פינטן, שהודיע להם, כי 7,000 מעובדי היודסה ראט מיועדים להעברה לעבודה בגרמניה ועל היודסה ראט לקבוע את שמות האנשים. ביום המיועד התייצבו לא יותר מ-500 איש במקום ההתכנסות. הגרמנים הסיקו את המסקנות וביום למחרת הם ביצעו מצוד גדול במרכז העיר. הרובע ההיהודי נסגר והיהודים נקראו ברמקולים להתכנס בבית הכנסת האשכנזי הגדול. שוטרים עברו מדירה לדירה והוציאו את האנשים. באותו יום נלכדו 3,435 איש שהועברו מיד לוסטרבורק.

ב-20 ביוני נערך מצוד נוסף, הפעם בדרום ובמזרח אמסטרדם. שוב עברו שוטרים מבית לבית והוציאו את האנשים. הפעם נתפסו 5,424 איש, רבים מהם חברי היודסה ראט. המצודים הגדולים איפשרו למלא את הרכבות לסוביבור. במאי נשלחו 8056 איש, ביוני 8420 וביולי 6614 יהודים.

בערב ראש השנה, ה-29 בספטמבר 1943, התקיים המצוד האחרון, שמנה כ-2,000 איש, ביניהם מנהיגות היודסה ראט, אשר, כהן סלוצקר, המזכיר השני ון דר לאן, אייטיה ועוד. הם נתקבלו בוסטרבורק בבז ובשמחה לאיד. ראשי היודסה ראט לא הועברו למחנות ההשמדה.

בוסטרבורק בא הקץ הרשמי ליודסה ראט והוא הפסיק להתקיים.

המחנות בהולנד

אמרספורט

מחנה המעבר המשטרתי אמרספורט הוקם באוגוסט 1941 ונסגר במרס 1943. המחנה נפתח מחדש במאי 1943 עד לשחרור הולנד. מספרם המדויק של היהודים שעברו בו במהלך תקופת קיומו אינו ידוע, והוא מוערך בכ-1,500, מרביתם בתקופה הראשונה. המשטר במחנה היה דומה למשטר במחנות הריכוז בגרמניה. אנשי ה.ס.ס., מהמפקד ועד הדרגים הנמוכים, גרמנים והולנדים, טיפלו בעצמם באסירים. על האסירים היהודים במחנה נאסר לקבל חבילות או כסף והם נשאו על הבגד משולש צהוב. האסירים היהודים הועסקו בעבודות קשות והשומרים לא פסקו להתעלל בהם. מרבית האסירים היהודים הועברו מאמרספורט למאוטהאוזן ולוסטרבורק.

מחנה אמרספורט (Amersfoort)

צריפי האסירים

שער הכניסה למחנה

ווחט

מחנה ווחט היה מחנה מעבר ליהודים והוא הוקם ביוזמתו של ראוטר בסוף 1942. המחנה היה כפוף ישירות לאוסוואלד פוהל, ראש הרשות המרכזית למשק ומנהל של ה.ס.ס, שבו נכלל גם אגף הפיקוח המרכזי של מחנות הריכוז. המדיניות של ראוטר הייתה למנוע התעללויות, היות והוא למד שבדרך זו קל יותר לבצע מאוחר יותר את הגירושים. המטרה הייתה ליצור רושם, שמדובר במחנה, שבו יעבדו האסירים היהודים למען המאמץ המלחמתי הגרמני. רוב היהודים, שפוננו ממחוזות הולנד בחורף ואביב 1943, נשלחו לווחט. במאי 1943 היו במחנה 8,684 יהודים.

תנאי התברואה במחנה היו לקויים והאסירים סבלו מרעב. כדי לשפר את תדמית המחנה הותר ליודסה ראט לשלוח לאסירים חבילות מזון. בהתחלה עבדו במחנה רק הנשים, אולם באפריל נשלחו גברים רבים לעבוד מחוץ לגבולות המחנה. העבודה הייתה קשה וכללה: בניה, תובלה, בניית ביצורים צבאיים בשדות תעופה וחפירת תעלות נגד טנקים. רוב האסירים עבדו בתעשייה במחנה עצמו. ענפי התעשייה העיקריים היו: הלבשה, פרונות, מיון חומרים ועבודה בבתי המלאכה של חברת פיליפס. גאוות המחנה הייתה על בתי המלאכה של חברת פיליפס. העובדים בבתי מלאכה אלו נבחרו על ידי נציגי החברה ועבדו תחת פיקוחם. הם זכו לארוחה חמה נוספת ולתשלום שכר. החברה הצליחה להחזיק את העובדים היהודים ומשפחותיהם בווחט זמן רב אולם ב-3 ביוני 1944 הם הועברו לאושוויץ. גם באושוויץ המשיכה החברה להגן עליהם והודות להסדר עם חברת טלפונקן הם לא נשלחו לתאי הגז.

במחנה הוקם בית ספר לילדים, הוקמה תזמורת ונעשו נסיונות לארגן חיים דתיים. באוקטובר 1943 הוחלף מפקד המחנה והתנאי החיים בו הורעו, כבר בחודש הראשון לכהונתו של המפקד החדש נשלחו כאלף איש לוטרבורק. כמעט כל המשלוחים מווחט עזבו את לוטרבורק ברכבות הראשונות למזרח. המשלוח הגדול ביותר היה ב-15 בנובמבר 1943 וכלל 1167 איש. מאז נשארו במחנה רק היהודים שעבדו עבור חברת פיליפס ואלו פונו, כמו שהוזכר קודם, ביוני 1944.

מחנה ווחט (Vught)

מגדלי השמירה

שער הכניסה למחנה

וסטרבורק

דרך מחנה וסטרבורק עברו כ-100 אלף מיהודי הולנד בדרכם למזרח אירופה, כ-93% מיהודי הולנד שנשלחו למזרח.

מחנה וסטרבורק הוקם על ידי ממשלת הולנד במגמה לבודד את הפליטים הבלתי חוקיים, שהגיעו להולנד מגרמניה ואוסטריה בסוף שנות השלושים. הקמת המחנה והפעלתו מומנו על ידי יהודי הולנד.

בשנה הראשונה להקמתו נוהל המחנה על ידי פקידים הולנדים. באותה שנה נמצאו במחנה כ-1,100 נפש. בסוף 1941, כאשר גובשה תוכנית פינוי יהודי הולנד, הוחלט להפוך את המחנה למחנה מעבר ליהודים. אנשי ס.ס שמרו על סביבת המחנה.

השמירה בתוך המחנה הייתה באחריות חטיבת המשטרה הצבאית ההולנדית. ב-1 ביולי 1942, שבועיים לפני תחילת המשלוחים, הועבר מחנה הפליטים וסטרבורק לפיקוד הס.ס ומעל המפקד ההולנדי מונה מפקד גרמני בשם דפנר. בשלב זה היו במחנה כ-1,500 איש. סביב המחנה נמתחו גדרות תיל ופלוגה של אנשי ס.ס הולנדיים איישה את מגדלי השמירה. מחנה וסטרבורק הפך ל"לאגר-וסארבורק".

ב-1 בספטמבר 1942 מונה דישנר למפקדו החדש של המחנה. דישנר, התקשה להמודד עם עומס המשלוחים של אוקטובר 1942, עת הגיעו למחנה כ-13 אלף איש, והוחלף במהרה באלברט קונראד גמקר, שנשאר בתפקידו כמעט עד לסוף המלחמה. גמקר היה איש נעים הליכות והיה פתוח לשכנוע. התנהגותו המאופקת הייתה מותנית בציות מוחלט להוראות שהוא קיבל מהאג.

השמירה על המחנה הייתה רופפת ואיפשרה לקבוצתו של וסטרבויל להבריש כמה עשרות חלוצים אל מחוץ למחנה. מיולי 1942 ועד ספטמבר 1943 ברחו מהמחנה 153 איש.

מתחת להנהלת המחנה, ההולנדית בהתחלה והגרמנית בהמשך, הייתה אדמיניסטרציה יהודית, אותה יזמו הפליטים, היות שהם חששו שהאלטרנטיבה למסור את הפיקוח לידיים לא יהודיות תהיה רעה יותר. את המנהל היהודי במחנה הקים המפקד ההולנדי, עוד לפני תחילת הגירושים. בראשו המנהל היהודי עמד "זקן המחנה", קורט שלזינגר, שהגיע להולנד כפליט לא חוקי בשנת 1939 והגיע למחנה ב-1940. בהופעתו החיצונית היה שלזינגר דמות מרשימה. הוא נראה כמו קצין ס.ס והסתובב עם מגפיים גבוהים ומעיל עור יקר. שלזינגר שלט במחנה ביד רמה ונהנה מחיי מותרות. היותו יהודי גרמני השניאה אותו על היהודים ההולנדים. ביולי 1942 הוקמה במחנה משטרה יהודית בראשה עמד קצין אוסטרי לשעבר והיא מנתה בשיאה, באפריל 1943, כ-200 צעירים שהאמינו ששירות במשטרה יבטיח את הישארותם במחנה.

אנשי המשטרה היו אמונים על שמירת הסדר במחנה, על העמסת הרכבות למזרח וטיפול במטען של הבאים והעוזבים, דבר שהביא להתעשרותם. מרבית השוטרים נהגו בחוצפה, חירפו וגידפו ולא היססו להשתמש באלימות כלפי היהודים, תושבי המחנה.

בהתחלה היה ליודסה ראט משרד בוסטרבורק, אבל מפקד המחנה וההנהגה היהודית התייחסו אליו בהסתייגות. כל מה שהיה קשור עם היהודים ההולנדים ובמיוחד עם אנשי ועד הפליטים באמסטרדם היה שנוא על ותיקי המחנה.

איבה בין יהודי הולנד לבין יהודי גרמניה השפיעה במידה ניכרת על האווירה ועל אורח החיים בוסטרבורק. במהלך חיי המחנה התפתחו בו שלושה מעמדות:

- ה"נכבדים" בהנהגתו של קורט שלזינגר, הם ייצגו את האליטה. הייתה זו אוליגרכיה בעלת עוצמה רבה, מורכבת, כמעט כולה, מהפליטים הגרמנים.

- מנהלי הקבוצות, של בעלי מלאכה ופועלים מוכשרים ושל השוטרים היהודים.

- יהודי הולנד, אלו היו האנשים ששימשו כ"חומר למשלוח".

במחנה לא שרר רעב ורבים קיבלו חבילות מקרובי משפחה. במחנה היו חיי תרבות

ובהם הצגות והופעות מוסיקליות. מפקד המחנה היה נוהג להופיע להצגות עם

אנשיו הקרובים. לא היו במחנה הגבלות על חיי דת. במחנה ניתנה תשומת לב

מיוחדת לנוער, הוקמה תנועת נוער ושלושה בתי-ספר: של הפליטים מגרמניה, של

יהודי הולנד ובית ספר של הכנסייה למומרים.

מחנה וסטרבורק (Westerbork)

הבעיה המרכזית של יושבי מחנה וסטרבורק הייתה הפחד מפני המשלוחים. ב-14 ביולי 1942 גורשה הקבוצה הראשונה של יהודים מאמסטרדם לוטרבורק, למחרת, ב-15 בחודש, הם שולחו כולם לאושוויץ. בשלב הראשון של המשלוחים למזרח הוסעו היהודים בקרונות בקר, אולם עקב מחאת היודסה ראט הוחלפו קרונות הבקר לקרונות נוסעים. החל מ-10 במרס 1943 נעשה שוב שימוש בקרונות בקר. גמקר היה חופשי בבחירת האנשים שיועדו למשלוחים. החל מ-2 בפברואר 1943 עזבו הרכבות את המחנה תמיד ביום ג'. החל מעזיבת הרכבת ביום ג' החלה פעילות של אנשים להשיג דחיה לקראת השילוח הקרוב ביום ג' הבא. במחנה פעלה "לשכת בקשות", בראשה עמד יהודי גרמני, ד"ר אוטנשטיין, שרכש לעצמו שם של איש הגון ואנושי. בשלב הראשון עסק שלזינגר עצמו במיון האנשים אולם בשלב מסוים, הוא הטיל את המשימה על ועדת שלושה. המילה האחרונה הייתה של שלזינגר. במידת הצורך ההכרעה הסופית הייתה של גמקר. בוועדת השלושה היה יהודי הולנדי ושני יהודים גרמנים. התוצאה הייתה, שליהודי גרמניה הייתה השפעה רבה יותר על הרכב רשימות המגורשים.

במקרים בהם לא היו מספיק אנשים "חסרי הגנה" היה צורך לצמצם את רשימות המוגנים למחצה. ותיקי המחנה היו מוגנים על אף שהייתה תכנית לשלוח אותם בטרספורט האחרון. במהלך השילוחים למזרח חולקו הרשימות בין מנהלי הצריפים ביום ב' בלילה והוטל עוצר על הצריפים. ביום ג' בבוקר הגיעו אנשי המשטרה, זרזו את האנשים, ניתבו אותם לקרונות הרכבת ומנעו בריחות.

ממחנה וסטרבורק יצאו 68 רכבות לאושוויץ בין 15 ביולי 1942 ו-3 בספטמבר 1944. 19 רכבות יצאו לסוביבור בין 2 במרס 1943 ועד יולי 1943. לטרוזיינשטאט יצאו שבע רכבות מ-27 באפריל 1943 עד 4 בספטמבר 1944. לברגן בלזן יצאו שמונה רכבות מ-11 בינואר 1944 ועד 13 בספטמבר 1944.⁵

לקראת סוף הכיבוש נשארו במחנה כ-600 יהודים, אולם אוכלוסייתו גדלה מעט ע"י יהודים שנתפסו במקומות מסתור. ב-11 באפריל 1945 עזב גמקר את המחנה והעביר את ניהולו לשלזינגר. ב-15 באפריל שוחרר המחנה על ידי לוחמים קנדים ולמחנה נתמנה מפקד קנדי זמני. באותו זמן היו במחנה 876 יהודים.

⁵ יוסף מכמן, פנקס הקהילות הולנד, עמ' 128-129

המשלוחים למזרח: מחנות השמדה, מחנות עבודה ומחנות מועדפים

מספר היהודים המגורשים מהולנד הוא 107,000, מהם הועברו למחנות מועדפים, טרזיינשטאט וברגן בלזן, 8,645 נפש. מבין 98,355 המגורשים לאושוויץ וסוביבור נשארו בחיים רק 1,072, שהם אחוז אחד. כל היהודים שהגיעו לאושוויץ וסוביבור מצאו את מותם בתאי הגז זמן קצר לאחר הגיעם למחנה. מבין הנשים ההולנדיות שהגיעו לאושוויץ נשלחו 244 לבלוק הניסויים הרפואיים, מתוכן שרדו 110 בלבד. כבר ראינו שהיהודים שעבדו עבור מפעלי פיליפס זכו ליחס מועדף מהם שרדו 160 איש בלבד.

מספר הניצולים ההולנדים מבין הנשלחים למזרח הוא 5200 נפש. אם נפחית ממספר הניצולים את 2050 ניצולי ברגן בלזן, את 1980 ניצולי טרזיינשטאט, את 110 הנשים מבלוק הניסויים ואת 160 הניצולים, שעבדו עבור מפעלי פיליפס, תישאר יתרה של 900 איש, שריד קטן מאלו שנשלחו למחנות ההשמדה למחנות לעבודת כפיה. מכאן אנו לומדים, ששרידות היהודים ההולנדים הייתה נמוכה. הסיבות לכך מגוונות.

- יש הטוענים, שהם הגיעו למחנות בלתי מוכנים.
- המעבר מהתנאים הנוחים יחסית במחנות ווחט ווסטרבורק למחנות בגרמניה ופולין היה קשה עבורם.
- הניתוק מהמשפחות גרם להם לשקוע בדיכאון והזנחה עצמית.
- היחסים המעורערים עם היהודים ממזרח אירופה ובעיקר עם היהודים מפולין,
- הם לא דיברו יידיש ורבים גם לא דיברו גרמנית.
- לא במקרה רבים מהשורדים היו יוצאי מזרח אירופה או גרמניה.⁶

טרזיינשטאט

מהולנד הגיעו לטרזיינשטאט 4,894 איש, רובם במשלוחים החל מה-27 באפריל 1943 ועד ה-4 בספטמבר 1944. מפקד טרזיינשטאט קיבל הנחייה לשכן אותם במקום מגורים מועדף, דבר שגרם להתמרמרות רבה בין התושבים הוותיקים של המחנה ולמתח רב בין ההולנדים ושאר תושבי המחנה. מטרזיינשטאט נשלחו לאושוויץ כ-3,000 יהודים הולנדים, ביניהם כמעט כל היהודים הספרדיים, ומאלה נשארו בחיים מעטים. יש המייחסים את מספרם הגדול של ההולנדים שנשלחו מטרזיינשטאט לאושוויץ ליחס העויין שהיה קיים כלפיהם מלכתחילה.

⁶ יוסף מכמן, פנקס הקהילות הולנד, עמ' 129-130

לקראת הסוף התחזק מעמדם של היהודים מהולנד במחנה. פרופ' דוד כהן התמנה בספטמבר 1944 לחבר מועצת הזקנים של המחנה. לאחר שיחרור המחנה חזרו 1980 יהודים הולנדים להולנד.

ברגן בלזן

יהודים הולנדים, שהיה סיכוי שיוחלפו בתמורה לאזרחים גרמניים שהתגוררו בארצות אויב, הועברו למחנה ברגן בלזן. כוונת השלטונות הגרמניים בנוגע לחילופין היו רציניות, אך היו גורמים שניסו להכשיל את הביצוע. מוסטרבורק הגיעו לברגן בלזן 3,587 איש בשבעה משלוחים מ-1 בינואר 1944 ועד 13 בספטמבר 1944. יהודי הולנד היו מחויבים לענוד במחנה את הטלאי הצהוב והם שוכנו במחנה מיוחד שנקרא "שטרנלאגר".

לגרמנים הייתה תוכנית להקים בברגן בלזן תעשיית יהלומים ומשום כך העבירו למחנה סוחרים ופועלים מתעשיית היהלומים ההולנדית. בין הבאים לברגן בלזן היו: בעלי דרכונים דרום אמריקאים, מועמדים לקבל סרטיפיקטים לעליה לארץ ישראל, בעלי נתינות כפולה ובעלי "חותמות 120,000". הנסיעה לברגן בלזן ברכבות נוסעים יצרה את הרושם, שאכן הם נוסעים למחנה מועדף. העצירים יכלו לשמור על מטענם ולא היו מחיצות בין צריפי גברים ונשים. עם הגעת קבוצת היהודים ההולנדים הראשונה בינואר 1944 הוקמה במקום מועצה יהודית, שבה היה רוב ההולנדים. עד להגעת ההולנדים היה זקן המחנה אלבלה, יהודי מסלוניקי, אחד מתוך 37 יהודים סלוניקאים, שהגיעו לברגן בלזן בגין שיתוף פעולה עם הגרמנים בחיסול קהילת סלוניקי. יוסף וייס, סוחר מגרמניה, שהיה מוותיקי מחנה וסטרבורק, מונה לסגנו. התנהגותו של וייס עם הגרמנים ומנגד עם העצירים, הייתה מכובדת, הוא זכה לאמונם של תושבי המחנה וניטרל את השפעתו של אלבלה.

עם ביטול תכנית תעשיית היהלומים נשלחו 175 עצירים בדצמבר 1944 למחנה זאקסנהאוזן. לקראת סוף 1944 ותחילת 1945 הגיעו למחנה אסירים מאושוויץ. תפוסת המחנה עלתה ותנאי החיים הפכו להיות בלתי נסבלים. האסירים שהגיעו מאושוויץ סיפרו על ההשמדה, דבר שפגע קשות במוראל עצירי ברגן בלזן. בדצמבר 1944 קיבל את הפיקוד על המחנה יוסף קראמר, מפקדו לשעבר של מחנה בירקנאו. קראמר ביטל את המנהל היהודי במחנה, הדיח את אלבלה ופיזר את המועצה היהודית ואת בית המשפט היהודי. עקב הצפיפות במחנה ביקש קראמר להיפטר מהשטרנלאגר והוא ביצע זאת במרס 1945.

ב-6 באפריל 1945 יצאה מברגן בלזן רכבת עם 400 יהודים הולנדים. אחרי שבוע של נסיעה שוחררו נוסעי הרכבת במאגדבורג על ידי הצבא האמריקאי. ב-10 באפריל עזבה רכבת שלישית את ברגן בלזן ובה כ-2,100 יוצאי הולנד. ב-23 באפריל עמדה הרכבת בעיירה טריביץ, שם שוחררו נוסעיה על ידי הצבא הרוסי.

סיוע והצלה בהולנד

החל מכיבוש הולנד במאי 1940 ועד לקיץ 1942 לא הייתה נכונות רבה של האוכלוסיה האזרחית ההולנדית לסייע ליהודים, בשל אדישות כללית וחוסר ידיעה מה קורה במדינה, היות שהגרמנים שלטו על אמצעי התקשורת. העובדה שהמדיניות האנטי יהודית בהולנד לא התנהלה בשלב הראשון באופן אלים ובוטה, גם היא תרמה להסתגלות הציבור בהולנד למצב החדש.

כשני שלישים ממעשי ההצלה, שביצעו ההולנדים למען היהודים, התנהלו **לאחר** שמרבית יהודי הולנד גורשו אל מותם. היוזמות הראשונות להצלה היו על ידי דמויות שניתן לאפיין אותן כמתנגדים לשלטון הכיבוש הגרמני. את הנחלצים הראשונים להסתרת יהודים ניתן לאפיין, כמי שרגישותם האנושית לסבל היהודי תורגמה ליוזמה אישית, שהשתלבה במחאה פוליטית ובפעילות אנטי גרמנית. ברוב המקרים פעילים פוליטיים הולנדים, שעזרו ליהודים, באו מהמפלגות הקומוניסטיות והסוציאליסטיות.

בתקופה השנייה של הכיבוש היוזמות לפעולות הסתרה והצלה נשענו בעיקר על תשתית ארגונית מסייעת של קבוצות מחתרת שונות. משהחלו הגירושים פנו כל עיתוני המחתרת לציבור לקחת יהודים למסתור. הם תקפו את ההולנדי מן השורה על אדישותו לגירוש היהודים. ההכרה באמיתות הגירוש וגורל המגורשים תרמו לנכונות העם ההולנדי לקלוט יהודים למסתור. הסתרת יהודים זכתה ללגיטימציה כפעולת מחאה הולנדית רק באביב 1943 כאשר נבנתה אופוזיציה עממית כנגד שיתוף הפעולה של מערכת הפקידות ההולנדית הבכירה עם הגרמנים.

לכנסיה הייתה השפעה רבה על התגייסות הציבור ההולנדי. בספטמבר 1941 פרסמה המועצה הכללית של כנסיות הרפורמה מינשר, בו הצהירה על הקשר ההיסטורי של החברה ההולנדית עם האזרחים היהודים, וקבעה שהקו המנחה של היחסים בין בני אדם צריך להיות הציות לאל ולא לאדם. הכומר, כשדרש את דרשתו ביום ראשון, דיבר לא רק כנציגה של קבוצה דתית באוכלוסיה אלא בעיקר כמייצג נורמה מוסרית חברתית ראויה בעת מצוקה.

בקיץ 1942 כשהתפרסמה התכנית לגירוש היהודים שלחו הכנסיות הקתוליות והפרוטסטנטיות מברקי מחאה לשלטונות הגרמניים והנחו את הכמרים לקרוא את הנוסח המלא של המחאה לפני מאמיניהם בימי ראשון. הכנסייה הנחתה את המאמינים להעדיף אי ציות לחוק על פני הסגרת יהודים.

הצלת ילדים - השיעור הגדול יחסית של ילדים מוסתרים והנכונות הגדולה יותר לקלוט אותם מוסברים, בכך שהסכנה בהסתרת ילדים הייתה פחותה וגם בעטייה של אי הנוחות, ששררה בכל הנוגע להסתרת יהודים בוגרים גם בתקופה השנייה של הכיבוש הגרמני.

נכון לינואר 2009 הכיר "יד ושם" ב-4,947 חסידי אומות עולם הולנדים.

תום המלחמה

מיד עם שחרור הולנד נעצרו יותר מ-130 אלף איש כחשודים בשיתוף פעולה עם הגרמנים, אולם לא היה ניתן לטפל בכולם. כבר באוגוסט 1946 ניתנה הוראה לשחרר את המקרים הקלים, 25 אלף במספר. מספר המשפטים הוקטן ל-66 אלף אבל מעטים נידונו לעונשים חמורים. בסך הכל נידונו 218 הולנדים, מהם הורשעו 186. גזר דין מוות ניגזר על 18 נידונים. רק חמישה הוצאו להורג ובהם ראוטר (סייס אינקווארט נידון במשפטי נירנברג). שישה נידונו למאסר עולם ו-162 לתקופות מאסר קצרות יותר. בשנת 1966 נשארו רק ארבעה אנשים בכלא. מבין משתפי הפעולה ההולנדים נידונו למוות ארבעה. משתפת פעולה יהודיה, שגרמה למאסר 200 יהודים, נידונה גם למוות.⁷

תהליך ההשתלבות המחודשת של שרידי היהודים בחברה ההולנדית היה כואב וטראומטי. היהודים ההולנדים שבו לבתיהם כדיירים לא רצויים. ניטש מאבק חריף על ילדים שהוסתרו בזמן המלחמה ועל הרכוש היהודי.

בין הניצולים וכל מי שהיה קשור עם היודסה ראט, ובמיוחד אברהם אשר ודוד כהן, שררה איבה עזה. בפברואר 1946 הוקם בית דין של כבוד בקרב הקהילה היהודית, שדן במשך שלוש שנים ב-17 תלונות כנגד יהודים, שהואשמו בשיתוף פעולה. שניים מהם היו אנשים שביקשו לטהר את שמם. מתוך 17 התלונות, שש לא נידונו מסיבות טכניות מכיוון שהנאשמים לא היו בתחומי הולנד. ארבע תלונות נדחו על הסף. מתוך תשע תלונות שנידונו בבית הדין התבררו שש כבלתי מוצדקות ורק שלושה אנשים הורשעו ונשללה מהם הזכות למלא תפקידים במוסדות יהודיים במשך תקופה מסוימת.

עיקר חשיבות בית הדין היה במשפט נגד שני יושבי הראש של היודסה ראט. ב-17 בדצמבר 1947 הרשיע בית הדין את אשר וכהן בסעיפים הבאים: גינוי על הקמת

⁷ יוסף מכמן, פנקס הקהילות הולנד, עמ' 139

היודסה ראט, גינוי על הוצאת השבועון היהודי, גינוי על המעורבות בחלוקת הטלאי הצהוב, גינוי על ההוראות שהופצו בנוגע לגירושים למזרח, גינוי חריף על החלטת היודסה ראט מחודש מאי 1943 לבחור את אותם 7,000 האנשים שיגורשו למזרח. גזר הדין קבע, שאשר וכהן יהיו מנועים מלמלא כל תפקיד במוסד יהודי כלשהו. ב-6 בנובמבר 1947 נעצרו אשר וכהן על ידי שלטונות הולנד בצו התובע הכללי. הם נאשמו בשיתוף פעולה עם שלטונות הכיבוש הגרמני בגירוש היהודים אולם שר המשפטים ההולנדי החליט לסגור את התיק.

סיכום

1. יחס האוכלוסיה והשלטונות ההולנדים כלפי יהודים במאות ה-19 וה-20 התאפיין בגישה סובלנית וליברלית. ביטויי אנטישמיות בהולנד היו מינוריים בהשוואה למדינות האחרות במערב ומרכז אירופה.
2. על אף קיומם של מוסדות שלטון דמוקרטיים וחברה ליברלית וסובלנית לא שמשו אלו בלמים למדיניות ולאמצעים, שהובילו להשמדת 73% מיהודי הולנד, האחוז הגבוה במדינות מערב אירופה.
3. להולנד היה מעמד מיוחד במסגרת שלטון הכיבוש הגרמני. מעמד זה היה מבוסס על תפיסת הגזע הנאצית, לפיה ישנה קירבת גזע בין הארים להולנדים. זו הסיבה שבגללה ביקש היטלר לנקות את הולנד מיהודים.
4. הטיפול בהולנד ויהודיה הופקד בידי המושל סייס אינקווארט ואנשיו, בהם אוסטרים שהתאפיינו במסירות, צייתנות ושכנוע אידאולוגי עמוק. אינקווארט ואנשיו זכו לשיתוף פעולה מצד מוסדות השלטון ההולנדים: המנכ"לים של משרדי הממשלה, ראשי עיריות ומשטרה. גירוש יהודי הולנד, החל מיולי 1942, בוצע על ידי כוחות שיטור גרמנים ובעזרת המשטרה ההולנדית.
5. כשני שלישים ממעשי ההצלה, שביצעו ההולנדים, התבצעו לאחר שמרבית יהודי הולנד גורשו אל מותם. הקהילה החברתית אמונתית בכפר הייתה הראשונה שהתגייסה להציל יהודים, הצלת יהודים בהולנד נשאה אופי של מחאה עממית נגד משטר הכיבוש. לקהילה הקלוויניסטית, שהייתה מיעוט בחברה ההולנדית, מיוחסים רבע מכלל פעולות ההצלה.
6. מוסד היודסה ראט היה שנוי במחלוקת בקרב הקהילה היהודית מרגע הקמתו. הביקורת עליו החריפה ככל שהחמירו מעשי הדיכוי נגד יהודים והחלו הגירושים. היודסה ראט היה חזק כלפי הקהילה היהודית אבל חלש בהתמודדות עם שלטונות הכיבוש הגרמני.

מקורות

1. נעימה ברזל, על הבחירה בטוב, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב, תשס"ד
2. לואי דה יונג, הולנד ואשוויץ, בתוך שואת יהודי אירופה מבחר מאמרים בעריכת ישראל גוטמן וליוויה רוטקירכן, יד ושם, ירושלים, תשל"ט. עמ' 234-219
3. דן מכמן, מקומה של שואת יהודי הולנד במירקם היסטורי רחב, בתוך דפים לחקר השואה מאסף טז, אוניברסיטת חיפה, תשס"א עמ' 41-53
4. יוסף מכמן, הרטוך בים, דן מכמן, פנקס הקהילות הולנד, יד ושם רשות לשואה ולגבורה, ירושלים, תשמ"ה
5. יוסף מכמן, הצלה וחסידים אומות העולם בהולנד, בתוך בשביל הזכרון, 29, 1998, עמ' 13-18
6. אלפרד קופמן, מחנה וסטרבורק בהולנד, בתוך משואה קובץ שנתי טו', עמ' 186-168.
7. אתר יד ושם-אודות השואה הערך הולנד
8. אתר ויקיפדיה - הערך הולנד.
9. יהודי הולנד בימי השואה מדריך מלווה לתערוכה בבית לוחמי הגיטאות 21 לאוקטובר 1996..